

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 1 (091)

Ю. В. Ковтун,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

КЛАСИЧНИЙ І НЕКЛАСИЧНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ: ПРАКТИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті проаналізовано класичний і некласичний підхід до розуміння феномену традиціоналізму. Особлива увага зосереджена на аналізі протиставлення традиція-революція в концепціях класичного традиціоналізму Е. Берка, Ж. де Местра, Ф. Савіньї. Натомість некласичний традиціоналізм ХХ ст. (Р. Генон, Ю. Евола, М. Еліаде) розглядається як реакція суспільства на руйнування традиційних цінностей в ліберальних системах.

Формування індустріального й постіндустріального суспільства, прискорення темпу життя, загострення соціальних, міжетнічних, міждержавних конфліктів супроводжується перманентною світоглядно-ціннісною кризою людини, іманентним прагненням якої є необхідність ідентифікувати себе з певним етносом, нацією, державою. Це зумовило формування у ХХ ст. в середовищі європейської інтелектуальної еліти новітніх зразків філософського традиціоналізму. Традиціоналізм формувався паралельно з вивченням архаїчних зразків культурної традиції у межах структуралізму, філософської антропології, філософії культури. Якщо традиціоналісти-класики (Е. Берк, Ж. де Местр, Ф. Савіньї) ще розраховували на реформування сучасного для них суспільства через "реставрацію" й "реконструкцію", то традиціоналісти ХХ ст. (Р. Генон, М. Еліаде, Ю. Евола, Ф. Шуон) виходили з ідеї цілковитого розриву з пануючими світоглядними тенденціями й суспільною ідеологією.

Актуальність дослідження проблеми традиціоналізму визначається тим, що будь-яке реформування суспільства, зокрема в політичній й економічній сфері, має відбуватися через гармонійне співвідношення між новацією й традицією під час зміни усталених цінностей і моральних норм, котрі є основою функціонування суспільства. Традиціоналізм виходить з домінування в соціальній картині світу прийомів і методів освоєння і перетворення дійсності, котрі базуються на усталених цінностях, здатних консолідувати соціальну спільноту й активізувати її до творчої діяльності. У сучасних умовах традиціоналізм можна розглядати як інтегральну доктрину розвитку й трансформації соціальної системи, яка за висхідну структуру функціонування розглядає стійкі форми соціального буття. Традиціоналізм є альтернативою як консерватизму в розумінні закріплення усталених незмінних норм і принципів функціонування будь-якої системи, так і лібералізму, оскільки традиціоналізм визнає можливість змін, але на основі традиційних цінностей суспільства.

Метою дослідження є аналіз класичної і некласичної парадигм у західноєвропейському традиціоналізмі XVIII – ХХ ст.

Світоглядне осмислення функціонування традиції в соціумі втілюється в феномені традиціоналізму. У широкому розумінні під традиціоналізмом розуміють виключну орієнтацію на традицію, підтримання її авторитету і підкорення цьому авторитету. Згідно з іншим підходом, традиціоналізм є свідомим цілеспрямованим ствердженням традиційних норм і переконання в тому, що їх цінність зумовлюється традиційною ретрансляцією із сакрального джерела. У вузькому розумінні під традиціоналізмом розуміють конкретно-історичні ідеології, котрі виникли в середині ХХ ст. у країнах третього світу в якості зворотної реакції на вестернізацію і масовий тиск зі сторони двох різновекторних соціально-політичних блоків. Такий традиціоналізм невід'ємний від національно-визвольних антиколоніальних рухів у країнах Азії і Африки. Одночасно він став третьою альтернативою у протистоянні між двома панівними ідеологічними підходами середини ХХ ст. – прокомуністичною ідеєю й ідеєю постіндустріального "раю".

Традиціоналізм є характеристикою специфічних форм свідомості і поведінки людей. Згідно з інтерпретацією К. Манхейма, традиціоналізм – це нерелективна (зазвичай, негативна) масова реакція низів на зміни соціуму, іншими словами – це нерелективний "природний консерватизм", протилежний консерватизму як "об'єктивній мисленнєвій структурі" [1: 593]. Натомість польський мислитель Е. Шацький протиставляє примітивний традиціоналізм ідеологічному. З позицій ідеологічного традиціоналізму, зауважує дослідник, можна займатися історією, тоді як "примітивний традиціоналізм, природно, обмежується міфологією" [2: 382]. Примітивний (первісний) традиціоналізм часто асоціюється зі своєрідним стилем мислення, притаманним членам спільнот,

котрі отримують у дослідників назву "традиційних", "доіндустріальних", "сільських", "архаїчних", "сакральних", "дописьмових".

Як наголошує Е. Шацький, ідеологічний традиціоналізм відрізняється від примітивного декількома позиціями [2: 180-181]. По-перше, ідеологічний традиціоналізм не виключає змін і навіть тривалих. По-друге, ідеологічний традиціоналізм виходить з того, що людина нового суспільства поставлена перед великою кількістю моральних, політичних соціальних та інших альтернатив, а відтак, завдання "пророків минулого" полягає в тому, щоб схилити її до правильного вибору, а не в тому, щоб утримати в архаїчному "природному мисленні". По-третє, цей вид традиціоналізму сприяє формуванню переконання, що захист "доброго старого часу" має бути швидше захистом загальних принципів (таких, наприклад, як ієрархія, авторитет, антиіндивідуалізм, пріоритет звичаю над законом), ніж захистом конкретного соціального порядку, котрий існував у певний час і в певному місці. По-четверте, ідеологічний традиціоналізм є світським світоглядом. Він часто звертається до Бога й релігії, однак лише з метою санкціонування окремих ідей та соціальних установок.

На думку російського дослідника В. Ачкасова, "в ідеальній формі традиціоналізм може бути визначений як автоматичне, нерелективне, підсвідоме наслідування традиції, котра визнається природною, а відтак всезагальною й універсальною. Традиція, швидше, переживається, а не усвідомлюється людьми. Процес її народження йде "знизу", стихійно, він розтягнутий у часі, в нього втягнуті великі маси людей" [3: 176]. Як неодноразово відмічено дослідниками, такий традиціоналізм характерний для масової свідомості. Інший шлях формування традиції нав'язується "зверху", коли традиція свідомо відбирається, "конструюється" і навіть насаджується силою тими, хто володіє владою або інтелектуальним впливом.

Свого часу М. Вебер визначав традиціоналізм як установку на повсякденне звичне і віру в нього як беззаперечну норму поведінки. Традиціоналізм у розумінні М. Вебера принципово позбавлений харизматизму. Подібне трактування поняття "традиціоналізму" властиве й творчості К. Манхейма, який називає традиціоналізм первісною, інтуїтивною, "інстинктивною" формою соціальної орієнтації, властивої феодальному суспільству. "Можна, – за словами дослідника, – орієнтуватись на далекі від дійсності, трансцендентні буття фактори і тим не менше прагнути до збереження і постійного репродукування існуючого способу життя" [4: 113]. Сучасний консерватизм, на думку К. Манхейма, відрізняється від традиціоналізму насамперед тим, що є функцією специфічної історичної і соціологічної ситуації. Традиціоналізм – це загальна психологічна позиція, котра втілюється у різних індивідів як тенденція орієнтації на минуле й уникнення новацій. Поряд з цим за певних обставин, визнає К. Манхейм, традиціоналізм стає фактором становлення нових форм суспільної взаємодії.

Ідеї про те, що успадкування історичної традиції закладає стабільність у розвиток суспільної системи, з'явилися ще в епоху античності. Так, Аристотель віддавав перевагу тим формам правління, які пройшли випробування часом. Загалом антична філософія створила певний прецедент для тих мислителів, котрі в епоху Французької революції кінця XVIII ст. постали на захист традиційного суспільного устрою. Внаслідок цього класичний традиціоналізм зародився в кінці XVIII ст. у процесі ідейних пошуків контрреволюції. Його засновниками були Е. Берк, Ж. де Местр, Л. Бональд, Р. де Шатобріан (котрий є одночасно засновником "політичного консерватизму"), згодом традиціоналістичну парадигму розробляли Ф. де Оліве, Д. Кортес і низка інших видатних мислителів. Праця Е. Берка "Роздуми про французьку революцію" (1790 р.) вважається однією з перших філософських праць, у яких викладені основні положення традиціоналізму. Особливість становлення класичного традиціоналізму полягає в тому, що після Французької революції (1789 р.) навіть Е. Берк та Ж. де Местр, обстоюючи необхідність збереження традиційного суспільного й політичного устрою, мало вірили, що ситуація у Франції і в Європі в цілому повернеться у попереднє русло.

У працях Е. Берка простежується накладання опозиції Франція – Англія на опозицію Революція – Традиція (Традиційний порядок). Англія і Франція були репрезентовані як полюси добра і зла. Франції віддавалась роль "джерела хвороби", а Англії – вірця, котрий дає Європі шанс на порятунок. "Цікавим є те, що ні Берк, ні де Местр не пов'язували Англійську буржуазну революцію і Велику французьку революцію [5: 90]. "На це є свої причини, адже прецедент страти короля народом потрібно було б вбудовувати у "досконалий" англійський зразок. Для Е. Берка, як і для більшості британців, англійська революція – це Славна революція 1688 р. Принциповою для всіх наступних побудов Е. Берка є теза, за якою співставлення Славної революції і революції у Франції кінця XVIII ст. неправомірне, оскільки перша лише відновила традиційний для Англії порядок, тоді як друга зламала традицію. "Всі інші народи заклали основи своєї громадянської свободи більшою строгістю звичаїв, системою більш суворої мужньої моралі. Франція ж, вирвавшись з кайданів королівської влади, подвоїла дику розбещеність і нагле безвір'я" [6: 105]. Ось чому не можна уподібнювати англійський уряд уряду французьких узурпаторів. З цього можна зробити висновок, що історична традиція як одна з провідних консервативних цінностей ставилась Е. Берком вище іншої цінності – авторитету. Більше того, вона була індикатором легітимності останнього: та династія є

королівською, котра може гарантувати суспільству збереження його історичних прав, втілених у традиції.

Продуктивна частина традиціоналістської концепції Е. Берка розвивається у двох аспектах. З одного боку, мислитель пропонує опис англійської політичної традиції як своєрідного культурного зразка, з іншого – визначає принципи функціонування традиції в політичній сфері. Власне це й дає можливість розглядати традицію як базову цінність у вченні Е. Берка. Насамперед, мислитель вказує на високий ступінь національної самобутності англійців. Він заперечує тезу про інтелектуальне лідерство Франції в Європі, протиставляючи раціоналізму Просвітництва історизм, а "універсальності" ідеальних моделей побудови справедливого суспільства, заснованих на засадах Розуму, – Розумність життя, яка втілюється у локальних формах і місцевих традиціях. А відтак і не дивно, що мислитель надає перевагу конструкції нерукотворних історично складених норм певного суспільства, порівняно з писаною конституцією.

Не менш вагомим особливостям англійської політичної традиції, за Е. Берком, складає релігійний характер політичних норм і інститутів: "Ми знаємо, більше того, ми відчуваємо душою, що релігія – основа громадянського суспільства... Ми в Англії настільки в цьому переконані... що дев'яносто дев'ять зі ста англійців ні при жодних умовах не схиляються до безбожжя" [6: 362]. Альтернативою Суверенітету Розуму за Е. Берком стає авторитет традиції. Істина, винесена за межі мінливої реальності і закарбована в біблійних текстах, має захищати суспільство від спекуляцій і небажаних змін. Ще однією рисою англійської самобутності є дух свободи, котрий сформувався внаслідок функціонування давньої політичної конституції, в якій простежується рівновага трьох елементів: монархії, народу й аристократії. "Немає нічого надійнішого, ніж те, що наші звичаї, наша цивілізація (...) віками базувались на двох принципах... Я маю на увазі дух благородства і дух релігії. Дворянство і духовенство, одне своїми заняттями, інше своїм покровительством підтримували вченість навіть у розпал війн і смут..." [6: 154]. Саме аристократії, за Е. Берком, випала роль "посередника", який зрівноважує крайнощі королівського владолюбства і народного непідкорення. Система ідеального стримування, закріплена законодавчо в Біллі про права, слугувала гарантією від руйнування монархії і встановлення тиранії.

Англійський мислитель критикував і піддавав сумніву ідеологію Просвітництва, котра ставши ідеологічною основою Великої французької революції, має швидше апіорний характер, адже орієнтована на індивідуальний розум й оперує надто спрощеними схемами побудови суспільства. "В розпал убивств, різні і конфіскації тут складаються плани найкращого суспільного устрою у майбутньому" [6: 143]. Мислитель ставив під сумнів теорію суспільного договору, обґрунтовуючи це тезою, що людина ніколи не існувала поза суспільством, а від самого народження була пов'язана з іншими людьми і суспільством низкою спільних обов'язків. Сумнівною, на думку Е. Берка, є й теорія народного суверенітету. Народ розглядається ним як кількісна спільнота, яку не можна розглядати як єдину особистість. Штучною фікцією є також ідея так званої волі більшості, теоретичні уявлення про яку спочатку продукують анархію, а згодом й тиранію. На думку Е. Берка, ідеї Просвітництва рано чи пізно призведуть до руйнації традиційних відносин між соціальними верствами й індивідами, котрі забезпечують стабільність суспільства, і людина постане у стані самотності, відчуваючи нездоланий страх перед світом. Фіктивною є й теорія про природну рівність людей. Люди не є рівними, що визнається будь-яким суспільством, в якому неминучою є соціальна й політична нерівність. Права людини за Е. Берком слід виводити не з уявлень про абстрактну людину, а з реально існуючого суспільства і держави. Суспільний порядок, на його думку, складається в результаті повільного історичного розвитку, під час якого стверджується стабільність, традиції, звичаї, стереотипи. Усе це є найціннішою спадщиною предків, котру потрібно сумлінно зберігати.

Поряд з цим Е. Берку належить обґрунтування ідеї про включення традиційної спадщини у сферу політичного, про співвідношення традиції й змін, про межу авторитету традиції: "Держава, котра не має сили нічого змінити, не здатна себе зберегти" [6: 85]. А відтак природною межею традиції постає потреба в часткових змінах заради підтримання життєздатності системи. Оптимальним засобом збереження традиції, на думку, англійського мислителя, є дія на випередження шляхом адаптації суспільної системи до нових викликів. Власне це відрізняє традиціоналізм Е. Берка від ідей де Местра, для якого саме поняття "зміни" було неприйнятним.

Хоча традиціоналізм Е. Берка мав визначний вплив на формування ідей Ж. де Местра, останньому віртуозно вдалося поширити англійський традиціоналізм у контекст європейської і французької політичних систем. Він зміг вийти за межі концепції, за якою Франція може слугувати лише зразком для ненаслідування. "У його працях простежується новаторська теза про те, що існував задовго до Французької революції історичний прецедент нешанобливого поводження з традицією, а саме – Реформація. На думку де Местра, саме Реформація вперше поставила під сумнів релігійний авторитет – як основу традиційного політичного порядку" [5: 94]. А відтак, Франція у 1789 р. стала такою само "жертвою" Духу протестантизму, як Англія у 1640 р.

Витоки французької традиційної конституції, за Ж. де Местром, багато в чому нагадують ідеї Е. Берка щодо функціонування англійського суспільно-політичного устрою: зокрема існування старого режиму у Франції забезпечувалося релігійним характером політичних норм і інститутів, управлінням країни у відповідності зі звичаями й історичним досвідом, котрий визначає особливий образ країни. Справжні конституції за Ж. де Местром, складаються історично з начебто й непомітних елементів, котрі утримуються у звичаях і характері народу. Більше того, не існує універсальних конституцій. "Конституція, створена для всіх націй, не годиться для жодної: це чиста абстракція, схоластичний витвір, виконане для вправ розуму згідно з ідеальною гіпотезою..." [7: 144]. У найдавніші часи конституції складались по волі божій, котра вкладалася у уста людей. У наступні часи закони вбирали й розвивали те, що є основою суспільного устрою. Французький мислитель переконує, що в попередні часи конституція не була предметом обговорення. Історично конституції складались практиками (царями й аристократами), однак жодним чином не теоретиками.

Від берківської тріади (монархія, народ, аристократія) залишаються монарх і народ, а функції "посередника" замість аристократії, на думку Ж. де Местра, мають виконувати духовенство і незалежний корпус магістратів. Роздумуючи над невдачами якобінської політики, французький мислитель наголошує, що здійснене нею зло стало результатом втрати політикою своєї основи – релігійного авторитету влади. "Політика і релігія, – наголошує де Местр, – утворюють єдиний сплав: важко відрізнити законодавця від священника; і будь-які політичні заклади втілюються головним чином в релігійних заняттях і церемоніях" [7: 143]. Більше того, йому належить ідея, що до появи протестантизму християнська релігія "цементувала" політичний устрій європейських держав. Ж. де Местр добре усвідомлював, що Французька революція не остання в історії людства, вона вже увійшла в історію і здатна претендувати на формування нової альтернативної традиції. Не зважаючи на крайній консерватизм поглядів Ж. де Местра, він виявився чи не першим критиком не лише філософії Просвітництва, а й усієї раціоналістичної традиції західноєвропейської філософії. Саме йому вдалося виокремити найбільш слабе місце просвітницької ідеології – переконання у всесиллі розуму, а точніше розумного закону. На думку французького мислителя, закони творить не розум, а історія.

Наступним кроком у становленні ідей традиціоналізму стали дослідження в межах історичної школи права, котра виникла в Німеччині на поч. XIX ст. Представники історичної школи доводили, що немає жодних природних прав людини, а є лише позитивне право з властивими йому законами розвитку, які не залежать від розуму. Справжнім буттям, джерелом права є не закон, котрий довільно приймається державою, а звичай, в якому виражається дух народу. Саме право є історичною спадщиною народу, котру не можна довільно змінювати. Одним з провідних представників історичної школи права і, у свою чергу, прихильником концепції традиціоналізму був професор Берлінського університету Ф. Савіньї. Він прагнув обґрунтувати помилковість тези, що право формується законодавцем. "Зміст правової системи може бути розкритий лише шляхом вивчення їх історичних коренів і способів трансформації. Право, як і державу, не можна штучно конструювати. Право не може творити законодавець, його творить сам народ" [8: 402]. Юридичні норми зовсім не залежать від випадку або довільних змін. Право усіх народів складається історично, так само, як мова народу, його звичаї й політичний устрій. Як продукт народного духу, право живе в суспільній свідомості у формі не стільки відсторонених понять, скільки живого сприйняття юридичних інститутів. Власне звідси виходить і розуміння свободи в концепції традиціоналізму. Вільним вважається те суспільство, в якому всі його представники максимально обізнані з умовами його функціонування, а відтак потенційно можуть виробити стратегію своєї діяльності у процесі реалізації наданих суспільством можливостей.

Традиціоналізм у XX ст. розвивався в контексті поглиблення вивчення неєвропейських сакральних традицій і зумовив дуже радикальні висновки. Сучасний стан людської цивілізації уявлявся традиціоналістам спотвореним, позбавленим сакральної традиційної основи. Безкомпромісність щодо сучасного світу – риса традиціоналістів XX ст., котра різко відрізняється від традиціоналістів минулого століття, котрі багато в чому ще розраховували на успіх своєї ідеології через консервативну політику "реставрації" і "реконструкції". Якщо для традиціоналістів-класиків була характерна установка на реставрацію, то в ситуації панування модернізму у XX ст. традиціоналізм (Р. Генон, Ф. Шуон, Ю. Евола, М. Еліаде) міг означати лише цілковитий розрив з панівною ідеологічною тенденцією.

У середині XX ст., як це не парадоксально, фактично відбулося повторне обґрунтування двох протилежних світоглядних тенденцій у розвитку людської цивілізації. По-перше, мається на увазі, що в 1945 р., окрім перемоги антигітлерівської коаліції, вийшла книга філософа-неопозитивіста, ідеолога ліберал-демократії англосаксонського типу К. Поппера "Відкрите суспільство і його вороги" [8], котра стала в близькому майбутньому "біблією" раціоналізованого прагматичного західного суспільства. Слід наголосити, що власне всі "вороги" різновекторні опозиційні сили відкритого

суспільства об'єднуються К. Поппером навколо традиціоналістичних проявів у всіх сферах суспільного життя у діапазоні від економічного розвитку до світоглядно-релігійних настанов. По-друге, у 1945 р. відбулося видання книги Р. Генона "Царство кількості і знаки часу", в якій послідовно й обґрунтовано дається критика сучасного західного способу життя, його головних виявів і дефініцій (демократії, прав людини, вільного ринку, гуманізму, промисловості, психоаналізу, протестантської етики та ін.).

Р. Генон дуже критично ставився до фашизму, котрий він вважав породженням якраз сучасного світу. Для фашизму характерна своєрідна демократія, адже вождь формально вибирається волею профанного натовпу, а не за правом крові, волею жерців або помазанню на царство. Р. Генон був щиро переконаний, що в політичній сфері після розгрому ордену тамплієрів, котрий був останнім осередком духовної орієнтації на Заході, нічого гарного відбутися не може. Натомість головною ознакою сучасного світу є фальсифікація глибинних засад людської культури. Французький філософ виходить з міркування, що на початковій стадії розвитку суспільства всі речі мали для людини традиційний характер. А тому "профання" діяльність індивіда, спрямована на ігнорування або навіть свідоме порушення ustalених норм, була неможливою в тій сфері людської діяльності, котру ми зараз називаємо повсякденністю. Тим більше вона була неможливою у сфері наук, мистецтв і ремесла, традиційний характер яких досить довго зберігався навіть у Європі, адже "у всіх традиціях є нерухома точка, що всіма одногласно називається символічним "полюсом" буття, власне навколо неї здійснюється обертання світу" [10: 102]. І якщо не брати до уваги часи "класичної" античності, то можна, на думку Р. Генона, цілком впевнено констатувати, що "профани" з'являються лише в сучасній цивілізації.

Традиція за Р. Геноном може бути й усною, і писемною. До того у зміст поняття "традиція" необхідно включати, хоча й як похідні характеристики, цілу низку інституцій й організацій, принцип існування яких перевірених століттями. На підставі цього зміст категорії "традиція" у Р. Генона багато в чому співпадає зі змістом поняття "цивілізація". Власне визначення поняття "цивілізації" як сукупності технологій, організацій і вірувань, загальних для певної групи людей на протязі визначеного часу, французький мислитель критикує саме за відсутність у ньому інтелектуального елементу, котрий властивий будь-якій цивілізації, і його жодним чином не можна підвести під категорію "технологія". Ототожнення понять "традиція" й "цивілізація" обґрунтованим є лише тоді, коли мова йде про Схід, де будь-яка цивілізація розглядається як традиційна за своїм характером. Натомість цивілізація Заходу практично втратила будь-який зв'язок з традицією, якщо не зважати на сферу релігії, котра є чи не останнім осередком традиційності в західному соціумі.

Якщо Р. Генон лише говорив про "кризу сучасного світу", то його учень Ю. Евола відкрито закликав до "повстання проти сучасного світу", його праці пройняті духом відваги і прагненням самопожертви. Згідно з Ю. Еволою існує в сучасному суспільстві два типи людей. Перший тип – дріб'язкового міщанина, толерантного конформіста, псевдоінтелектуала або пустого ідеаліста. Цей тип може дійти до цілковитого занепаду до рівня "раси природи". Для другого ж типу людини, навпроти, найбільш стихійні і нелюдські аспекти героїчного досвіду стають засобом перетворення і сходження до цільності особистості у трансцендентному зрізі існування. Саме такі люди стають належними до "раси духу" [11: 147]. З точки зору одних дослідників Ю. Евола є ідеологом італійського фашизму, однак з точки зору інших – його ідеї розвивались лише паралельно до італійського фашизму, оскільки і ідеї Ю. Еволи, і фашизм багато в чому базувались на ідеях крайнього консерватизму. Ідеал традиційного суспільства Ю. Евола, на відміну від Р. Генона, вбачав у арійському язичництві.

Своєрідне місце в традиціоналізмі посідає М. Еліаде. Його називають найбільш відомим традиціоналістом за межами традиціоналістичної парадигми. Розуміння традиції в концепції румунського мислителя виходить з феномену функціонування у сфері культури архетипів як позачасових носіїв традиції. Будь-яка історична подія, якою б важливою вона не була, не утримується в народній пам'яті, згадки про неї зберігаються тією мірою, якою вона наближена до висхідної традиційної моделі. Тільки повторення надає подіям реальності, перериває руйнівний характер часу. А тому міфічна свідомість розглядається як стан вічного повернення. Тим самим, "рефлексія, котра виникає історично, з необхідністю робить несуттєвим усе, що відбувається у свідомому досвіді до її виявлення. Адже її історична відсутність у міфі компенсується наявністю рефлексії під час того міфічного стану, яким є будь-який свідомий досвід, не підданий метатеоретичному спостереженню" [12: 159]. Свідоме повторення дій у межах окремої парадигми, на думку М. Еліаде, визначає її онтологічну сутність. Продукти природи або предмети, виготовлені людиною, набувають реальності, самотності лише настільки, наскільки вони причетні до трансцендентальної реальності. Дії отримують сенс виключно тоді, коли вони повторюють початкову, "модельючу" дію [12: 15-16]. Власне через повернення до традиційних архетипових зразків культури відбувається послаблення

руйнівного впливу часу як руху до незворотного розпаду, хаосу, небуття. Лише посередництвом архетипів людина може подолати жах перед історією.

Засновники традиціоналізму слушно підмітили слабкі сторони ідеології просвітників. Ґрунтовною є їх критика апіоризму теоретиків природного права, котрі вважали що всі принципи права можуть бути суто логічно виведені з природи людини взагалі. Виправданою є думка перших традиціоналістів про залежність права кожного народу від його історичного розвитку, умов життя, особливостей виробничих, релігійних, моральних відносин. Подібні ідеї свого часу висловлював Ш. де Монтеск'є, однак більш ґрунтовно вони були розвинуті у працях Е. Берка і Ф. Савіні. Важливим досягненням традиціоналізму є обґрунтування тези про межі діяльності законодавця, котрий завжди формулює правові норми на основі особливостей конкретної країни і повинен рахуватися з традиціями, звичаями, історичною спадщиною. Одночасно саме традиціоналісти висунули ідею об'єктивності мінливості й різноманіття правових систем, що стало теоретичним підґрунтям для виникнення порівняльного правознавства. Кроком вперед були й спроби знайти закономірності в історії права, розглядати його розвиток як об'єктивний процес, незалежний цілком від волі законодавства.

У цілому, в кін. XVIII – на поч. XIX ст. на основі протистояння з суспільно-політичними ідеями Просвітництва в соціально-філософській спадщині Е. Берка, Ж. де Местра, Ф. Савіні розпочалося формування основних принципів концепції традиціоналізму. Провідними серед них можна назвати обстоювання засадничої ролі в житті будь-якого суспільства традицій, здобутків національної культури, релігійних і духовних цінностей у цілому, і в політичній сфері зокрема. На підставі цього чи не найважливішими інститутами стабільного функціонування соціуму вважалися школа, родина і церква. Одночасно засадничим принципом традиціоналістського світогляду визнавалася ідея про необхідність існування сильної ієрархічної держави, інтереси якої завжди пріоритетніші порівняно з інтересами окремої особистості. Натомість традиціоналізм XX ст., зокрема традиціоналізм Р. Генона, Ю. Еволи, М. Еліаде, постає як реакція суспільства на руйнування традиційних цінностей у сучасному світі, а метафізика й релігія потрактовуються ним як найбільш традиційні засади суспільного розвитку, структурні елементи яких відзначаються стабільністю й здатністю до самовідтворення. Аналіз засад традиціоналізму XX ст. (Р. Генон) дозволяє констатувати, що основою розвитку будь-якого суспільства постає релігія, саме вона потрактовується як найбільш традиційний інститут соціуму, структурні елементи якого позначені стабільністю і здатністю до самовідновлення.

Загалом традиціоналісти вбачають у людині неповторну унікальну особистість, котра має абсолютну цінність для суспільства. Іншими словами, традиціоналізм – це вчення проте, як потрібно цінити й поважати особистість, базуючись на усталених історичних уявленнях про добро і зло. Традиціоналістичний підхід базується на ідеї про те, що особистість здатна до самовдосконалення, однак суспільство має створити умови для її гармонійного розвитку. Виходячи з цього традиціоналісти слушно акцентують увагу на тому, що суспільний прогрес має базуватися на духовно-моральному прогресі. Іншими словами вдосконалення моральних цінностей має передувати економічним реформам, готуючи для них ґрунт. Сутнісними рисами традиціоналістичного підходу до розвитку суспільних систем є необхідність глибокої релігійності значної частини населення, усталена ієрархічна система, котра базується на ранговому принципі, повага до особистості як індивідуальності, прагнення до професіоналізму у всьому, загострене відчуття особистої відповідальності і самодисципліни, домінування почуттів порівняно з прагматичний раціоналізованим сприйняттям світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Манхейм К. Консервативная мысль // Манхейм К. Диагноз нашего времени. – М., 1994. – С. 593.
2. Шацкий Е. Утопия и традиция. – М.: Прогресс, 1990. – 456 с.
3. Ачкасов В. Трансформация традиций и политическая модернизация: феномен российского традиционализма // Философия и социально-политические ценности консерватизма в общественном сознании России (от истоков к современности). Сборник статей / Под ред. Ю. Солонина. – Выпуск 1. – СПб.: Издательство СПбГУ, 2004. – С. 173-191.
4. Мангейм К. Идеология и утопия // Утопия и утопическое мышление: антология зарубежной литературы / Сост. и общ. ред. и предисл. В. Чаликовой. – М.: Прогресс, 1991. – С. 113-170.
5. Дегтярева М. Традиция: модель или перспектива? Жозеф де Местр и Едмунд Берк // Полис. – 2003. – № 5. – С. 89-97.
6. Берк Е. Размышления о революции во Франции / Под ред. А. Бабича. – Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd, 1992. – 411 с.
7. Де Местр Ж. О порождении политических конституций // Полис ("Политические исследования"). – 1997. – № 2. – С. 141-147.
8. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Під ред. Шемшученка Ю. та ін. — Т. 5. (П-С) – К.: Українська енциклопедія, 2003. – 736 с.

9. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Пер. з англ. О. Коваленка. – К.: Основи, 1994. – 444 с.
10. Генон Р. Царь мира // Вопросы философии – 1993. – № 3. – С. 97-133.
11. Эвола Ю. Метафизика войны / Пер. с англ. – Тамбов: ОАО "Тамбовская типография "Пролетарский светоч", 2008. – 168 с.
12. Элиаде М. Миф о вечном возвращении. Архетипы и повторяемость / Пер. с фр. Е. Морозовой и Е. Мурашкинцевой. – СПб: Алетейя, 1998. – 250 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.09. 2009 р.

Ковтун Ю. В. Классический и неклассический традиционализм: практика интерпретации.

В статье рассматривается классический и неклассический подход к пониманию феномена традиционализма. Особое внимание концентрируется на анализе противоречия традиция-революция в концепциях классического традиционализма Э. Берка, Ж. де Местра, Ф. Савиньи. Напротив неклассический традиционализм (Р. Генон, Ю. Эвола, М. Элиаде) рассматривается как реакция общества на разрушение традиционных ценностей в либеральных системах.

Kovtun Yu. V. Classical and Non-Classical Traditionalism: Practice and Interpretation.

In the article classical and non-classical approach to understanding of the traditionalism phenomenon are analyzed. Analysis of the tradition-revolution in the classical traditionalism concepts of E. Berk, G. de Mester, F. Sovingi is emphasized. Instead non-classical traditionalism (R. Genon, Y. Evola, M. Eliade) is shown as a reaction of the society to traditional values ruining in the liberal system.